

ENIGEN UIT VELEN

Fraters van Zwijsen
in 22 portretten

onder redactie van Joep Eijkens

1994

Uitgeverij De Schaduw, Tilburg

Leven voor de taal

Frater Jozef Rijnders (1874-1942), methodenschrijver en manager

Toen ik nog een kleine jongen was, vertelde mijn vader over de eeuwwisseling van 1900. Dat moest iets fantastisch zijn geweest, met een middernachtmis aan het begin en allerlei festiviteiten het hele jaar door. Rond diezelfde tijd brak in onze congregatie een soort lente aan, waarin zowel de oude als de jonge garde talloze publikaties het licht deden zien. Die bloei hield ongeveer twee decennia aan, maar diverse boeken bleven nog tot in de jaren vijftig, zestig van invloed op de katholieke jeugd.

Lag het aan de nieuwe generatie fraters of aan de technische ontwikkelingen op de drukkerij van het R.K. Jongensweeshuis? Hadden de scholen meer armslag om betere boeken te kopen? Waren het de nieuwe begrippen over schrijf- en spreektaal of had men andere ideeën over didactiek? En waar kwamen toch opeens al die nieuwe illustratoren vandaan?

Het begon met *De Engelbewaarder*. In 1900 verscheen dit 'Geïllustreerd Maandschrift voor de Katholieke Jeugd' nog in klein formaat met prenten, lijntekeningen en versierde hoofdletters aan het begin van een artikel. Alle teksten waren anoniem. Maar vanaf 1901 gaat dat veranderen. In het voorwoord van de zeventiende jaargang lezen we:

Eene nieuwe drukpers, alweer een nieuwen omslag, hoe langer hoe meer en hoe mooiere platen, - jongens dat gaat goed!

Bij veel artikelen staan voortaan auteursnamen. En zo ontdekt men dat zich achter de naam van J.M. Rijnstede zekere frater Jozef Rijnders verborg.

Marinus Theodorus Rijnders werd op 2 februari 1874 geboren in Den Dungen, trad op 29 maart 1891 in en kreeg de kloosternaam frater Jozef. Als auteur gebruikte hij de naam Jos M. Reynders; en wel zo vaak dat men zelfs zijn echte naam prak-

tisch vergat. Wellicht vond hij het sjiaker zo.

In 1903 verscheen 'Zonnestralen. Keur van Proza en Poëzie, bijeengebracht voor lagere en middelbare scholen door Jos M. Reynders'. Het was de eerste keer dat zijn naam op een titelblad stond. Kort erna volgde de onderwijsmethode 'De Stijl op de lagere school'. Van echte onderwijsvernieuwing was hier echter nog geen sprake. Dit waren eigenlijk vingeroefeningen.

Als redactielid van *De Engelbewaarder* schijnt frater Jozef geleerd te hebben om met auteurs om te gaan, illustratiemateriaal te vinden, tekenaars aan te trekken, kortom: een hele groep mensen enthousiast te maken en aan zijn idealen te binden. Het uitgeven van leesboeken en methoden pakte hij als een soort manager aan.

Zo begon er in 1907 onder zijn leiding een uiteindelijk 16 deeltjes tellende serie te verschijnen onder de titel 'Omhoog. Leesboek voor de jeugd'. Het zijn luxe ogende, rijk geïllustreerde boekjes - zeg maar: bloemlezingen - met enkele platen in vierkleurendruk. Met uitzondering van frater Jozef zelf worden in de inhoud alle schrijvers en illustratoren genoemd. Ze zijn allemaal afkomstig uit de groep rond *De Engelbewaarder*.

Het voornaamste van deze serie zijn de nieuwe ideeën die eraan ten grondslag liggen. De schrijftaal dient zoveel mogelijk de spreektaal te benaderen, stelt frater Jozef: 'men heeft dan een frissche toon en het juiste accent.' Het grote succes van de boekjes was mede te danken aan de bijdragen van frater Nicetas Doumen, een rasschrijver van jeugdboeken zoals 'De kleine bloedgetuige' en 'Avonturen van Tante Leida Pannelat'. Het klikte goed tussen frater Nicetas en frater Jozef, en ze hebben dan ook heel wat publikaties gezamenlijk op hun naam staan.

Frater Jozef zette ook enige componisten aan het werk. De teksten uit 'Omhoog. Leesboek voor de jeugd' leenden zich buitengewoon goed voor kinderliedjes. Nog voordat de laatste deeltjes van de serie verschenen waren, bestonden er al vijf liederenbundels waarin alleen teksten van 'Omhoog' gebruikt werden.

In de jaren 1909-1910 verscheen 'Ik lees al', een 10-delige serie leesboekjes voor het aanvankelijk leesonderwijs onder redactie van Jos M. Reynders & N. Doumen. Deze methode, die

onder meer gebruik maakte van het al eerder door frater Euthymius ontwikkelde leesbord 'aap-roos-zeef-muur', werd in gewijzigde vorm ook uitgegeven in België.

Dat gold trouwens voor alle methoden van Reynders of Reynders & Doumen. Wellicht had het iets met Doumens Belgische afkomst te maken. Of werden de uitgaven gezien als steun voor de Vlaamse taal? Opvallend is wel dat frater Jozef in het *Vlaamsch opvoedkundig tijdschrift* vijf artikelen schreef onder de titel 'Pleidooi voor de veredeling van het Vlaamsch'.

Met 'Ik lees al' kregen Reynders & Doumen hun grootste bekendheid. In 1948 waren er al meer dan anderhalf miljoen exemplaren verkocht. De laatste druk dateert van 1957.

Voor frater Jozef was de Nederlandse taal zijn lust en zijn leven. Zo gebeurde het dat hij een oudere taalmethode verving door 'Nieuw Taalboek voor de lagere school' en - omdat hij toch bezig was - ook zijn eigen 'De Stijl op de lagere school' maar aanpaste. De handleiding van het 'Nieuwe Taalboek' begint de auteur met:

Geachte Collega's. Wie hier taalgeleerdheid komt zoeken, zal zich bedrogen voelen. 't Is het eenvoudig woord van onderwijzer tot onderwijzer...

De hele methode kwam klaar in de jaren 1910 en 1911. Ze is waarschijnlijk het beste wat frater Jozef ooit gemaakt heeft. De vakpers was vol lof. 'De beste neutrale boekjes zijn niet geëvenaard, maar overtroffen!' schreef het *Katholiek Schoolblad*. Maar ook het gezaghebbende neutrale tijdschrift *De Nieuwe Taalgids* concludeerde dat de katholieke scholen een voorsprong kregen op het openbare onderwijs 'zoo zij het werk algemeen gaan gebruiken'.

Tegen die achtergrond is het niet zo vreemd dat frater Jozef ook een bijdrage heeft geleverd voor het openbare onderwijs. Namelijk als co-auteur van 'Taal voor 't leven'. Deze taal- en stelcursus voor de openbare school werd uitgegeven door... het R.K. Jongensweeshuis.

Vanaf 1915 verschenen diverse onderwijsuitgaven, waaraan frater Jozef mede zijn naam gaf. Genoemd kunnen hier worden

Frater Jozef Rijnders

'Keurlessen. Letterkundig leesboek voor R.K. inrichtingen en voortgezet onderwijs' - een tiendelige bloemlezing met veel aandacht voor Zuid-Nederlandse en Vlaamse auteurs - en de zogeheten Klasbibliotheek-serie. Laatstgenoemde serie werd zeer populair en telde zulke bestsellers als 'Sim en Sam' en diverse avonturen van het nog veel beroemdere duo Puk en Muk. Frater Jozef zelf schreef ook enige deeltjes, waaronder de trilogie 'Pieter Jong, de held van Lutjebroek'. Voor zijn boekje over Jeanne d'Arc koos hij een vrouwelijk pseudoniem: Lena Smit.

Een heel ander werk wachtte hem in 1930, toen hij - inmiddels 56 jaar oud - naar Grave werd geroepen om de leiding op zich te nemen van de braille-bibliotheek 'Le Sage ten Broek'. Hoewel het een terrein was waarop hij zich nooit bewogen had, pakte frater Jozef zijn nieuwe job aan met het enthousiasme van een jonge man.

Het was een ware uitdaging voor zijn managerstalenten. In korte tijd had hij 1100 vrijwilligers aan het werk. Ze zetten niet alleen gratis teksten om in brailleschrift maar betaalden ook zelf het papier, ja zelfs de benodigde boeken! Hij heeft dit werk voortgezet tot de oorlog, toen hij ziek werd.

In de anonieme aan hem gewijde 'memoires' van een medebroeder komt frater Jozef naar voren als een Bourgondisch type: altijd dezelfde, steeds een gulle lach, lang zwart haar met daarop een kalotje, een rond blozend gezicht - geen teken van bleuheid, integendeel - en een stralende gezondheid. Tot op zijn ziekbed dronk hij graag een glas goede wijn.

Deze begaafde man kon praten als Brugman. En dat is heel opmerkelijk, want vroeger stotterde hij, een handicap die hij met zijn stalen energie had overwonnen. Hij was een spreker met een sterk ontwikkelde fantasie en een helder oordeelsvermogen, iemand die zowel kon kritiseren als prijzen en aanmoedigen. Hij kon zijn gehoor - bijvoorbeeld bij spreekbeurten voor de brailleerders - enthousiasmeren, laten lachen en ontroeren. Sprekers of retraite-paters hadden aan hem geen gemakkelijke als hij ze na afloop op stond te wachten om commentaar te leveren op stijl en voordracht.

Ondanks zijn drukke werkzaamheden vond hij steeds weer

tijd voor zijn medebroeders in de gemeenschap. Niet op de laatste plaats als er feest gevierd werd. Dan was hij promotor, registreerde toneelstukken, schreef gedichten, maakte teksten voor cantates en trad op als feestredenaar. Maar ook toen hij nog les gaf, schreef hij voordrachten die zijn leerlingen konden gebruiken voor bijvoorbeeld de verjaardag van hun vader of moeder. Sommige van die voordrachtjes werden gepubliceerd in *De Engelbewaarder*.

Als onderwijzer had hij overigens maar weinig 'schoolmeesterlijk' gezag. Zijn klas was meestal wat rumoerig, behalve als hij zei: 'Luister even' of 'Jongens, ik ga vertellen.' Dan werd het doodstil. Hij kende de karakters en talenten van zijn leerlingen als geen ander en over de resultaten van zijn onderwijs is nooit geklaagd. Hij deed het gewoon anders. En menige medebroeder vond bij hem goede raad voor het oplossen van opvoedkundige of didactische problemen.

Bij zijn zilveren kloosterfeest in 1916 woonde frater Jozef in Tilburg. Het was de tijd dat het bijbels toneel hoogtij vierde. Onder regie van zijn vriend frater Tharcisio voerden de fraters het stuk 'De dorre boom' op. In zijn dankspeech merkte frater Jozef op dat hij weliswaar erg vereerd was met deze première, maar geen overeenkomst zag tussen de titel van het stuk en de jubilaris. Want hij voelde zich nog sappig en fris genoeg.

Vijfentwintig jaar later, in 1941, woonde hij in Grave. Vanwege de 'ellendige toestand' - heel het blindeninstituut was in 1940 al een keer geëvacueerd naar Eindhoven en weer teruggekomen - wilde hij zijn gouden feest liever uitstellen tot betere tijden. "Maar dan moet het daverend gevierd worden", voegde hij eraan toe.

Het mocht niet zo zijn. Nog datzelfde jaar, in november, ging de sterke man naar de dokter. Die adviseerde: operatie in Tilburg en verpleging in de centrale ziekenzaal van de fraters aldaar. Hier overleed hij op 16 februari 1942.

De boom was gevallen, maar een dorre boom was het nooit geweest.